

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 76 – תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

ענה לחבירו 'היום כך וכך לעומר' ושוב לא ספר באותו היום האם יכול לספור בשאר הימים בברכה?

קטן שהגדיל באמצע הספירה

בספר הוד צבי להגרצ"י אדלשטיין זצ"ל מביא שבנו הנער גרשון אדלשטיין נ"י (ה"ה מרן ראש ישיבת פוניבז' שליט"א) נעשה בר מצוה באמצע הספירה ושאלו האם יכול להמשיך ולספור שהרי קודם לכן היה פטור מלספור ספירת העומר.

וענה לו דאין זה תלוי בקיום המצוה אלא במציאות הספירה וכיון שספר אפילו שלא קיים בכך את המצוה יכול להמשיך ולספור, וכבר האריכו האחרונים בנידון זה (עי' מנחת חינוך ש"ו אות ו').

וזוהו כדעת רבינו מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א (המובאת בפנים) שאפשר לספור ספירת העומר במקומות המטונפים שלא לשם מצוה, דאף דלא קיים מצוה באותו היום מ"מ מהני שיוכל לספור בשאר ימים בברכה.

מעשה ביהודי ששאלו חבירו כמה היום לספירה, וענה לשואל היום כך וכך לעומר, ושכח לספור שוב באותו היום, ובא לשאול האם מה שענה לחבירו נחשב לספירה ויכול לספור בשאר ימים בברכה או שאי"ז נחשב לספירה?

והנה מבואר בשו"ע (תפ"ט ד') דמי ששואל אותו חבירו כמה היום לספירה שלא יאמר לו כמה היום אלא יאמר לו כמה היה אתמול, שאם יאמר לו כמה היום שוב לא יוכל לחזור ולספור בברכה.

והקשו האחרונים הרי להלכה קי"ל דמצוות צריכות כוונה, וא"כ מדוע לא יוכל לחזור ולספור בברכה הרי בתשובתו לא כיון לשם מצוה אלא לענות בעלמא על שאלת השואל?

ונאמרו על שאלה זו מספר תירוצים, המג"א (מובא במ"ב שם סקכ"ב) מתרץ שאף שקי"ל מצוות צריכות כוונה, מ"מ לענין ברכה יש להחמיר ולחוש אף למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, ולכך לא יברך על הספירה אח"כ.

והחק יעקב (סק"ט) מתרץ שזה מיקרי כוונה, כיון שמתכוין בתשובתו לומר כמה ימי הספירה, וזוהי כוונת הספירה.

ובאליהו רבה תירץ שספירת העומר בזמן הזה לדעת רוב הפוסקים היא מדרבנן, ודעת הרדב"ז שבדרבנן מצוות אין צריכות כוונה, ולכך לכו"ע אינו יכול לברך בספירתו אח"כ (עי' בביה"ל סי' ס' ד"ה לצאת שמאריך בדברי

הרדב"ז, ועי' בשעה"צ כאן סקכ"ו שכתב על דברי האליהו רבה 'אבל הפרי חדש והגר"א ס"ל שאין חילוק בין דאורייתא לדרבנן ובכל גווני צריך כוונה').

והפרי חדש והגר"א מתרצים שהשו"ע כתב את דבריו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, אבל להלכה שקי"ל דמצוות צריכות כוונה אף עם ענה חוזר וסופר בברכה (והובא בשעה"צ שם), ודבריהם צ"ע שהרי כל דברי המחבר נכתבו להלכה ולמעשה וכיצד ניתן לומר שכתב את דבריו למ"ד שלא נפסק להלכה?

וצ"ל שכוונתם דהשו"ע כתב את דבריו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה כיון שלכתחילה יש לחשוש לדבריו ולא לענות לחבירו שהרי לשיטתו אם ענה שוב לא יכול לחזור ולספור בברכה, אבל באמת בדיעבד אם ענה יכול לחזור ולספור בברכה שהרי להלכה קי"ל כמ"ד מצוות צריכות כוונה.

ונמצא שלפי דעת הגר"א והפרי חדש אם לא עשה אדם זה כדברי השו"ע אלא ענה לשואלו 'היום כך וכך', אפ"ה להלכה שקי"ל דמצוות צריכות כוונה יכול לחזור ולספור בברכה, וא"כ נמצא שאם לא חזר וספר לאחר שענה, שוב אינו יכול לספור בשאר ימים בברכה שהרי להלכה לא יצא יד"ח כלל בתשובתו לשואל.

אלא שהמ"ב (שם) לא פסק כדברי הגר"א אלא פירש את דברי השו"ע כביאור המג"א שלענין ברכה חוששים אף למ"ד מצוות אין צריכות כוונה.

האם לדברי המג"א יש כאן ספק ספיקא?

ולשיטתו יש לדון האם נחשב שיש כאן ספק ספיקא, כפי שקי"ל (שו"ע שם ס"ח) דמי שהוא מסופק אם דלג יום אחד לספור, שיכול לספור בשאר ימים בברכה, משום שהו"י ספק ספיקא, דיתכן שלא דילג כלל ואף אם דילג שמא ההלכה היא כאותם פוסקים שכל יום הוא מצווה בפ"ע ואין קשר בין יום אחד למשנהו.

וה"נ כאן נימא דיש כאן ספק ספיקא, דיתכן שתשובתו נחשבת לספירה כמ"ד מצוות אין צריכות כוונה, ואף אם אינה נחשבת לספירה אולי ההלכה היא כאותם פוסקים שכל יום הוא מצווה בפ"ע.

ספק ספיקא שאינו גמור

אך יש לדון שזה נחשב לספק ספיקא שאינו גמור, משום שרק לצד רחוק יוצא יד"ח בספירה ללא כוונה, שהרי רק לגבי ברכה כתב המג"א לחוש לדעה זו, והו"י כעין ספק ספיקא שאינו שקול שכתבו התוס' בכתובות (ט' ע"א) דלא חשיב כספק ספיקא.

ואולם יש לצדד שנחשב כספק ספיקא, דהשערי תשובה (שם בס"ק כ') הביא מחלוקת אחרונים במי שנזכר בסוף היום בין השמשות שלא ספר האם יועיל לו לספור כעת כדי שיוכל לספור בשאר ימים בברכה, דבספר בית דוד כתב שהו"י ספק ספיקא שאינו שקול, דספק אם ספירת יום בכלל נחשבת לספירה, ואף אם היא נחשבת לספירה עדיין יש כאן ספק האם בין השמשות הוא יום או לילה.

אך הביא השערי תשובה שהברכי יוסף גמגם בדבריו, וא"כ לדברי הבית דוד שבענין ספק ספיקא גמור לענין ספירת העומר, א"כ אף בנידון דידן כיון שהו"י ספק ספיקא שאינו גמור לא יוכל לספור שאר ימים בברכה.

אך לדברי הברכי יוסף [וכן מורים להלכה] שלענין ספירת העומר סגי בספק ספיקא שאינו שקול, אף כאן יוכל להמשיך ולספור בברכה אף שהו"י ספק ספיקא שאינו שקול.

טעם אחר מדוע יוכל להמשיך ולספור בברכה

ואולם נראה דמטעם אחר יוכל להמשיך ולספור בשאר ימים בברכה, דהנה שאלתי את מו"ר מרן רה"י הגרא"ל שטיינמן שליט"א (מובא להלן) במי שנמצא בבית הכסא או במקום מטונף ונזכר שלא ספר ספירת העומר ועד שיצא יחשיך היום ויפסיד את מצוות הספירה, מה יעשה?

וענה מרן שליט"א, דשפיר יכול לספור במקומות המטונפים שלא לשם קיום מצוה, ואז אף שבאותו היום לא מקיים את מצוות הספירה, אבל בשאר הימים יכול להמשיך ולספור בברכה.

ויסוד הדבר כבר נתבאר אצלינו בכמה זמנים, דהנה התוס' במנחות (ס"ו ע"א) הביאו דעת הבה"ג שאם הפסיק יום אחד ולא ספר שוב אינו סופר דבעינן תמימות, וכתבו התוס' על דבריו 'ותימה גדולה ולא יתכן', והרא"ש בסוף פסחים הביא דעת הבה"ג וכתב 'ואין נראה לר"י דכל לילה מצוה בפני עצמה היא'.

ומשמע דבה"ג ס"ל דספירת כל הימים ספירה אחת היא, ולכך אם לא ספר יום אחד שוב לא יספור, ואולם כתבנו להוכיח דאף לדעת הבה"ג כל יום הוא מצווה בפ"ע, אלא שס"ל שצריך ספירה כסדרה ואינו יכול למנות שמונה עשרה לעומר קודם

שמנה שבעה עשר לעומר דבענין 'רצף' של ספירה, ומשום כך דעת רבינו הגרא"ל שטיינמן שליט"א שאם ספר במקומות המטונפים אף שמצוה אין לו יכול להמשיך ולספור בברכה כיון שעכ"פ 'רצף' של ספירה יש לו.

הנמצא בנידונינו

ולפי"ז נראה שבנידון דידן שענה לשאלת חבריו כמה היום לספירה ושוב לא ספר באותו היום, אף שלא קיים את מצות הספירה באותו היום שהרי להלכה קי"ל דמצוות צריכות כוונה, אפ"ה בשאר ימים יוכל להמשיך ולספור בברכה, כיון שעכ"פ 'ספר' את אותו היום בתשובתו לחבריו ויש לו 'רצף' של ספירה, ולא גרע מהסופר במקומות המטונפים שממשיך וסופר בברכה.

ואף שנתבאר שלכו"ע ספירה ללא כוונה נחשבת לספירה ונחשב שיש לו 'רצף' של ספירה כסדרה, אפ"ה כתב המג"א שלמ"ד מצוות צריכות כוונה אף שענה יכול לחזור ולספור בברכה, משום שעדיין לא קיים את מצוות הספירה ועתה מברך על קיום המצוה.

הנמצא במקום שאינו נקי ונזכר שלא ספר ספירת העומר

ועד שיצא יחשיך היום, מה יעשה?

יש לדון ביהודי הנמצא בבית הכסא או במקום מטונף ונזכר שלא ספר ספירת העומר ועד שיצא יחשיך היום ויפסיד את מצוות הספירה, מה יעשה?

והנה בביאור הלכה (בסי' תקפ"ח ס"ב ד"ה שמע ט' תקיעות) הביא את דברי המגן אברהם שאסור לקיים מצות שופר כשגופו אינו נקי או במקום שאינו נקי, והקשה שלכאורה זה לא שייך אלא בתפילה, בברכת המזון, בהלל ובמגילה, כיון שאסור להזכיר שם ולומר דברי תורה במקום מטונף, אך שופר אינו אלא מצוה והיכן מצינו שאסור לקיים מצוה במקום או בגוף שאינו נקי, וכי אסור ללבוש טלית של ד' כנפות במקום או בגוף שאינו נקי?

ותירץ 'ואפשר שהטעם הוא דכיון שקי"ל שצריך כוונה לצאת ידי המצוה שציונו השי"ת, זה גופא גם חשיב כדברי תורה ולא גרע מהרהור בדברי תורה'.

עוד הוסיף הביאור "ל וז"ל: 'וגם י"ל בפשיטות דבשעה שמקיים מצוה בפועל הוא עבודה ואין לעשות עבודת ה' דרך בזיון שהוא בכלל בזוי מצוה, וגדולה מזו אמרו בר"ה (דף ל"ג) דאסור לצחצח שופר של שבת במי רגלים מפני הכבוד והוא רק הכשר מצוה וכ"ש המצוה עצמה, עכ"ל.

ולפי"ז לכאורה אין יכול לספור ספירת העומר בבית הכסא מב' הטעמים, האחד משום שמצוות צריכות כוונה ואין יכול לכוין במקום מטונף, והשני משום שמצוה חשובה כעבודה ואין יכול לעשות עבודת ה' דרך בזיון.

סברת חכ"א שדברי המג"א שייכים דוקא בשופר

ואולם עי' בחוט שני (סי' תקצ"ו אות כו) שמביא בשם חכ"א דרך אחרת מדרכו של הביאור "ל, דמש"כ המג"א שלא לתקוע בשופר במקום שאינו נקי זהו דין מיוחד בשופר אבל בשאר המצוות לא מצינו שיש איסור בזה, וזהו ע"פ דברי הגמ' בר"ה (כ"ו ע"א) דאמרין דשופר כיון דלזכרון הוא כבפנים דמו, והיינו דנחשבת מצות שופר כעבודה בבית המקדש, ולכך י"ל שרק בשופר יש את ענין זה שלא לקיים את המצוה במקום מטונף אבל בשאר מצוות אין איסור בזה, כפי שאין איסור ליתן צדקה בבית המרחץ, עכ"ל.

ולפי דבריו ניתן לספור ספירת העומר במקום שאינו נקי, וכן כתב בס' פסקי תשובה (חלק א' סי' כ"ח), ואמנם מדברי הביה"ל מבואר שהוא כלל בכל המצוות, וא"כ יש לדון באותו אדם מה יעשה?

ספירה שלא לשם קיום מצוה במקום המטונף

ושאלתי כן את מו"ר רבינו הגרא"ל שטיינמן שליט"א, ואמר דשפיר יכול לספור במקומות המטונפים שלא לשם קיום מצוה, ואז אף שבאותו היום לא מקיים את מצוות הספירה, אבל בשאר הימים יוכל להמשיך ולספור בברכה.

והיינו דס"ל למרן שליט"א דבכדי לספור בשאר ימים איי"צ לקיים את מצות הספירה בכל יום אלא די בכך שספר במציאות את הימים ויש כאן 'רצף' של ספירה.

והנה בעיקר מה שנקט רבינו שליט"א דספירה בעלמא אף בלא קיום מצוה סגי כדי שיוכל להמשיך ולספור, עי' במנחת חינוך (ש"ו אות ו') שמסתפק בזה, בקטן שנעשה גדול באמצע הספירה האם יכול להמשיך ולספור בברכה וז"ל שם "מי נימא דבחיוב ופטור תליא מילתא וכיון שהיה פטור אף שמנה כיון שמצוה אחת היא ומקודם לא נתחייב גם עתה אינו חייב מן התורה, או דילמא כיון שמנה אף שהיה בפטור מ"מ לא בטל החשבון וחייב מכאן ולהבא".

ואמנם יסוד זה נסתר מדברי הנודע ביהודה (או"ח סי' כ"ז – הובא בביאורו"ל תפ"ט ס"ח) שכתב לענין מי שהיה אונן באחד מימי הספירה, אף שאונן פטור מכל המצוות יספור בלא ברכה ובשאר ימים בברכה, וטעמו הוא שאפשר שגם בשעה שהיה אונן היה חייב בספירה שאין מתבטל מלעסוק במתו משום הספירה, וגם יש סוברים שאונן שרצה לקיים מצוה רשאי, וגם יש את שיטת התוס' שאם לא ספר יום אחד יכול להמשיך ולספור למחר, עיי"ש.

ומדכתב לכל הני טעמי ולא כתב בפשיטות שאין צריך ספירה של מצוה כדי שיוכל לספור בשאר ימים אלא מספיק ספירה בעלמא, משמע דלא סבירא ליה הכי אלא בענין דוקא ספירה של מצוה, ואמנם עי' בהגהת חבר בן חיים על הנו"ב שכבר העיר שיספור בלא כוונה למצוה כדי שיוכל לספור בשאר הימים בברכה.

ואמנם מדברי התרומת הדשן נראה שסגי בספירה בעלמא אף בלא קיום מצוה כדי שיוכל לספור בשאר ימים בברכה, דהנה פסק השו"ע (תפ"ט ס"ז) שאם שכח בלילה לספור יספור ביום בלא ברכה וסגי בזה כדי שיוכל לספור בשאר ימים בברכה, והוא מהב"י בשם תרומת הדשן, ובשער הציון (סקמ"ה) מבאר שהטעם שיכול לספור בשאר ימים הוא מטעם ספק ספיקא, שיתכן שספירת יום מהני, ואף אם לא מהני יתכן שכל יום הוא מצוה בפ"ע, והוא מדברי הפר"ח שם.

ואמנם כבר הקשו דהמשנ"ב סותר משנתו (בסי' רט"ו סק"כ) שכתב דספק ברכות להקל ולא מהני ספק ספיקא לחייב ברכה, ומדוע כאן יכול להמשיך ולברך מכח ספק ספיקא?, וידוע לתרץ דהתם הס"ס הוא על הברכה משא"כ הכא הס"ס הוא על המצוה, וכיון שנפסק דמדין ס"ס הוא מחוייב במצוה ממילא הוא מתחייב בברכה.

ואמנם עי' בלשון התרומת הדשן המובא בב"י (בסי' תפ"ט אות ח') שכתב טעם אחר ולא משום ס"ס וז"ל : כתוב בתרומת הדשן (ח"א סי' ל"ז) אם ספק לאחד אם ספר לילה אחד או לא, יראה דיספור בברכה מכאן והלאה, ולא מבעיא אם נזכר ביום ההוא שאז ודאי צריך לספור בלא ברכה מתוך הספק ושוב יספור בשאר ימים בברכה, וכו' דמקרי שפיר תמימות הואיל ולא דילג יום אחד אלא אפילו לא נזכר הספק עד הלילה השניה וכו' מכל מקום בספק מצינן למיסמך על שיטת התוס' דאף בשכח לספור יכול לספור בשאר ימים בברכה, עיי"ש.

ומבואר להדיא מדברי התרומת הדשן דלא קאתי כלל מדין ס"ס אלא דמיקרי שפיר תמימות הואיל ולא דילג יום אחד לגמרי, ושמעינן מדבריו שהדבר אינו תלוי בקיום המצוה אלא בספירה, והטעם שלדעת הבה"ג אם דילג יום אחד שוב אינו סופר זה אינו משום שכל הספירה היא מצוה אחת אלא משום שבעינן ספירה כסדרה.

ולהדיא כתב בחיי אדם (כלל ה' אות י' ובנשמת אדם אות ו') דמדברי התה"ד הללו מוכח לעלמא שלא מהני ס"ס לחייב ברכה וכדברי הפוסקים ברט"ו, שהרי התה"ד כתב טעמים אחרים מדוע יכול להמשיך ולספור בברכה ולא מטעם ס"ס.

ונמצא דלתה"ד שהביאו הב"י ונפסק בשו"ע העיקר תלוי בספירה כסדרה, ודלא כדברי הנודע ביהודה, וא"כ יש מקור לדברי רבינו הגרא"ל שטיינמן שליט"א שיכול לספור בבית הכסא שלא לשם קיום מצוה ובשאר הימים יספור בברכה.